

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
PAOLO MENGOLZI
της 13ης Ιανουαρίου 2016¹

Υπόθεση C-161/15

Abdelhafid Bensada Benallal

κατά

État belge

[αίτηση του Conseil d'État (Βέλγιο)]

για την έκδοση προδικαστικής απόφασης]

«Προδικαστική παραπομπή — Γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης — Δικαιώματα άμυνας — Δικαίωμα προηγούμενης ακροάσεως — Λόγος δημοσίας τάξεως — Αυτεπάγγελτη εξέταση — Αρχή της ισοδυναμίας — Εξουσία του εθνικού δικαστή και του δικαστή της Ένωσης — Πολίτης της Ένωσης — Διαταγή περί εγκαταλείψεως της επικρατείας — Κατάχρηση δικαιώματος»

I – Εισαγωγή

1. Έχει ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως πριν από την έκδοση οποιασδήποτε απόφασης της διοικήσεως, τυπική ισχύ αντίστοιχη προς τους κανόνες δημοσίας τάξεως του εθνικού δικαίου, ούτως ώστε, δυνάμει της αρχής της ισοδυναμίας, ο διοικητικός δικαστής του τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας να οφείλει να αποφανθεί επί λόγου αντλούμενου από προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως που προβάλλεται για πρώτη φορά ενώπιόν του, όπως έχει την εξουσία να το πράττει στο εθνικό δίκαιο ως προς τους λόγους δημοσίας τάξεως;
2. Αυτό είναι επί της ουσίας το ερώτημα που υπέβαλε το Conseil d'État του Βελγίου στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ του A. Bensada Benallal, Ισπανού υπηκόου, και της βελγικής Υπηρεσίας Αλλοδαπών [office belge des étrangers] σχετικά με την από 26 Σεπτεμβρίου 2013 απόφαση του οργάνου αυτού, με την οποία ανακάλεσε ex nunc την άδεια διαμονής του αναιρεσειόντος και τον διέταξε να εγκαταλείψει τη βελγική επικράτεια.
3. Ακριβέστερα, ένα έτος μετά τη χορήγηση στον αναιρεσειόντα άδειας διαμονής λόγω της ιδιότητάς του ως εργαζομένου με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας, η βελγική Υπηρεσία Αλλοδαπών εξέδωσε την εν λόγω απόφαση με το αιτιολογικό ότι «ο ενδιαφερόμενος [είχε κάνει] χρήση ψευδών στοιχείων τα οποία ήσαν καθοριστικά για την αναγνώριση, εκ μέρους της δημοτικής αρχής της Berchem-Sainte-Agathe [Βέλγιο], του δικαιώματος διαμονής του. Πράγματι, στην από 4 Σεπτεμβρίου 2013 έκθεσή της, [η Εθνική υπηρεσία κοινωνικής ασφαλίσεως] απέρριψε το αίτημα υπαγωγής στο γενικό καθεστώς κοινωνικής ασφαλίσεως εργαζομένων με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας για το

¹ — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

σύνολο των προσώπων που είχαν δηλωθεί από την εταιρία [...]: “Πολλά στοιχεία, συγκεκριμένα και συγκλίνοντα, αποδεικνύουν επαρκώς κατά νόμον τη μη απασχόληση των μισθωτών της [εν λόγω] εταιρίας [...] και κατά συνέπεια, τη μη ύπαρξη συμβάσεως εργασίας μεταξύ της εν λόγω εταιρίας και των δηλωθέντων από αυτή προσώπων [...]”».

4. Στις 2 Ιανουαρίου 2014, ο αναιρεσείων άσκησε προσφυγή επί ακυρώσει ενώπιον του Δικαστηρίου Αλλοδαπών [Conseil du contentieux des étrangers] κατά της εν λόγω αποφάσεως. Προς στήριξη της προσφυγής του, ο αναιρεσείων προέβαλε ένα και μόνο λόγο σχετικό με παράβαση νομοθετικής διατάξεως σχετικά με την τυπική αιτιολογία των διοικητικών πράξεων, με παραβίαση της αρχής της χρηστής διοικήσεως, της αρχής της ασφάλειας δικαίου, της αρχής της αναλογικότητας, των αρχών της συνέσεως και της σχολαστικότητας, της αρχής της επιμελούς διαχειρίσεως, της αρχής κατά την οποία η Διοίκηση υποχρεούται να αποφαινεται λαμβάνοντας υπόψη όλα τα στοιχεία της υποθέσεως, καθώς και με παράβαση του άρθρου 35 της οδηγίας 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ².

5. Στην επιχειρηματολογία που ανέπτυξε προς διευκρίνιση του μοναδικού αυτού λόγου ακυρώσεως, ο αναιρεσείων υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι η επίδικη απόφαση ήταν πλημμελώς αιτιολογημένη. Υποστήριξε συναφώς ότι η έκθεση της Εθνικής υπηρεσίας κοινωνικής ασφαλίσεως επί τη βάσει της οποίας ελήφθη η επίδικη απόφαση ούτε επισυνάφθηκε στην εν λόγω απόφαση, ούτε επανελήφθη κατ' ουσίαν σε αυτή, ούτε του διαβιβάσθηκε πριν από την κοινοποίηση της αποφάσεως, με συνέπεια ο αναιρεσείων να μην είναι σε θέση να κατανοήσει τους λόγους της αποφάσεως που ελήφθη εις βάρος του.

6. Η προσφυγή αυτή απορρίφθηκε με απόφαση του Δικαστηρίου Αλλοδαπών της 30ής Απριλίου 2014. Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο Αλλοδαπών έκρινε, ιδίως, τα εξής:

«Σε κάθε περίπτωση, το Δικαστήριο Αλλοδαπών διαπιστώνει ότι μεσολάβησε περίπου ένα έτος από την ημερομηνία που ο προσφεύγων κατέθεσε τη σύμβαση εργασίας του με την εταιρία [...] μέχρι την έκθεση του επιθεωρητή κοινωνικής ασφαλίσεως της [Εθνικής υπηρεσίας κοινωνικής ασφαλίσεως] η οποία οδήγησε στην έκδοση της [επίδικης] αποφάσεως και, κατά το διάστημα αυτό, ο προσφεύγων δεν προσκόμισε ούτε γνωστοποίησε κάποιο στοιχείο στο καθού σχετικό με τα προβλήματα που επικαλείται με την προσφυγή και τα οποία ισχυρίζεται ότι συνάντησε στο πλαίσιο της συμβάσεως εργασίας του με την εν λόγω εταιρία.

Ωστόσο, εάν ο προσφεύγων θεωρούσε ότι μπορούσε να επικαλεσθεί στοιχεία ικανά να εμποδίσουν την ανάκληση του τίτλου διαμονής του, εναπόκειται σε αυτόν να τα γνωστοποιήσει στο καθού, και δεν εναπόκειται στο καθού να καλέσει τον προσφεύγοντα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του. Το Δικαστήριο Αλλοδαπών υπενθυμίζει ότι εναπόκειται στον προσφεύγοντα να αποδείξει ότι πληροί τις προϋποθέσεις τις σχετικές με το δικαίωμα που διεκδικεί και με τη διατήρηση του εν λόγω δικαιώματος. Στο μέτρο που ο προσφεύγων υπέβαλε αίτηση για τη χορήγηση άδειας παραμονής στο Βέλγιο ως “εργαζόμενος με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας”, μπορούσε/όφειλε εύλογα να αναμένει ότι η μη εκτέλεση της συμβάσεως εργασίας του (ακόμη και χωρίς υπαιτιότητά του) θα είχε συνέπειες ως προς το δικαίωμα διαμονής του και να γνωρίζει ότι ήταν απαραίτητο να γνωστοποιήσει αυτοβούλως τα στοιχεία αυτά στο καθού, και όχι αφότου έλαβε γνώση του διοικητικού φακέλου.

² — ΕΕ L 158, σ. 77.

Όσον αφορά το ότι ο προσφεύγων “δεν έλαβε καμία συστημένη επιστολή όπως αναφέρεται στην έρευνα και ότι έτσι δεν είχε τη δυνατότητα να ακουστεί”, η περίπτωση αυτή δεν αναιρεί την εν λόγω διαπίστωση καθόσον η μομφή του προσφεύγοντος αφορά την ακρόασή του από τον επιθεωρητή κοινωνικής ασφαλίσεως στον οποίο είχε ανατεθεί η σύνταξη της εκθέσεως της [Εθνικής υπηρεσίας κοινωνικής ασφαλίσεως] της 4ης Σεπτεμβρίου 2013 (ακρόαση η οποία άλλωστε δεν στηρίζεται μόνο σε δηλώσεις αλλά και σε αντικειμενικές διαπιστώσεις καμία εκ των οποίων δεν αμφισβητείται από τον προσφεύγοντα) και δεν αφορά απευθείας την [επίδικη] απόφαση.»

7. Στις 10 Μαΐου 2014, ο αναιρεσείων της κύριας δίκης άσκησε αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του Conseil d'État, προβάλλοντας ιδίως λόγο στο πλαίσιο του οποίου ο αναιρεσείων διατείνεται ότι η βελγική Υπηρεσία Αλλοδαπών θα έπρεπε να τον ακούσει πριν από την έκδοση της επίδικης αποφάσεως. Συναφώς, ο αναιρεσείων της κύριας δίκης προβάλλει παράβαση των άρθρων 41 και 51 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), παραβίαση της αρχής του σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας και της κατ' αντιπαράθεση διεξαγωγής της διαδικασίας καθώς και της αρχής *audi alteram partem*.

8. Η βελγική Υπηρεσία Αλλοδαπών αντιτάσσει, μεταξύ άλλων, ότι ο λόγος αναιρέσεως είναι απαράδεκτος, εφόσον προβάλλεται για πρώτη φορά στο στάδιο της κατ' αναίρεση διαδικασίας και δεν αποτελεί λόγο αναγόμενο σε κανόνες δημοσίας τάξεως.

9. Το Conseil d'État διαπιστώνει ότι ο αναιρεσείων προβάλλει λόγο ο οποίος δεν είχε προβληθεί ενώπιον του Δικαστηρίου Αλλοδαπών. Όμως, σύμφωνα με το βελγικό δίκαιο, το Conseil d'État δεν μπορεί να κρίνει παραδεκτό έναν τέτοιο λόγο, παρά μόνον εάν πρόκειται για λόγο αναγόμενο σε κανόνες δημοσίας τάξεως. Το Conseil d'État διευκρινίζει ότι, στο εθνικό δίκαιο, κανόνες δημοσίας τάξεως είναι αυτοί που έχουν θεμελιώδη σημασία για τη βελγική έννομη τάξη, όπως οι κανόνες οι σχετικοί με την αρμοδιότητα των διοικητικών αρχών, την αρμοδιότητα των δικαστηρίων, τον σεβασμό των δικαιωμάτων άμυνας ή ακόμη αυτοί που αφορούν ορισμένα θεμελιώδη δικαιώματα.

10. Παραπέμποντας ιδίως στις αποφάσεις *van der Weerd* κ.λπ. (C-222/05 έως C-225/05, EU:C:2007:318), και *Asturcom Telecomunicaciones* (C-40/08, EU:C:2009:615), το Conseil d'État διερωτάται εάν η γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης περί σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας, περιλαμβανομένου και του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως, καταλαμβάνει στην έννομη τάξη της Ένωσης θέση αντίστοιχη με αυτή που καταλαμβάνουν οι κανόνες δημοσίας τάξεως στο εθνικό δίκαιο και εάν η αρχή της ισοδυναμίας επιβάλλει να μπορεί ο λόγος που αντλείται από παραβίαση της γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης περί σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας να προβληθεί για πρώτη φορά ενώπιον του Conseil d'État, επιληφθέντος αιτήσεως αναιρέσεως, όπως είναι δυνατό στο εθνικό δίκαιο για τους λόγους που ανάγονται σε κανόνες δημοσίας τάξεως.

11. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Conseil d'État αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Έχει, στην έννομη τάξη της Ένωσης, η γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης περί σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας, μεταξύ των οποίων και το δικαίωμα ακροάσεως του ενδιαφερομένου από εθνική αρχή πριν την έκδοση από την εν λόγω αρχή οποιασδήποτε αποφάσεως η οποία δύναται να επηρεάσει δυσμενώς τα συμφέροντα αυτού, όπως η απόφαση ανακλήσεως της άδειας παραμονής του, θέση αντίστοιχης σημασίας με αυτή που έχουν οι κανόνες δημοσίας τάξεως του βελγικού δικαίου στο εθνικό δίκαιο, και επιβάλλει η αρχή της ισοδυναμίας να μπορεί ο λόγος που αντλείται από παραβίαση της γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης περί σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας να προβληθεί για πρώτη φορά ενώπιον του Conseil d'État, κατ' αναίρεση, όπως αυτό είναι δυνατό στο εθνικό δίκαιο για τους λόγους δημοσίας τάξεως;»

12. Επί του ερωτήματος αυτού υπέβαλαν γραπτές παρατηρήσεις ο αναιρεσείων, η Βελγική και η Γαλλική Κυβέρνηση, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Τα μέρη αυτά, εκτός του αναιρεσείοντος ο οποίος δεν εκπροσωπήθηκε, υπέβαλαν παρατηρήσεις και κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 19ης Νοεμβρίου 2015.

II – Ανάλυση

A – Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

13. Η παρούσα υπόθεση δίδει στο Δικαστήριο την ευκαιρία να παράσχει πλείονες διευκρινίσεις όσον αφορά τις εξουσίες του δικαστή στο πλαίσιο των διοικητικών διαφορών, ιδίως δε όσον αφορά τη δυνατότητά του να κρίνει παραδεκτό λόγο αντλούμενο από την προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως ο οποίος προβάλλεται για πρώτη φορά στο στάδιο της κατ' αναίρεση διαδικασίας ή να εξετάσει αυτεπαγγέλτως έναν τέτοιο λόγο.

14. Πριν προβώ στην εξέταση των δύο σκελών του ερωτήματος που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο, επιβάλλεται να διατυπωθούν τέσσερις προκαταρκτικές παρατηρήσεις.

15. Η πρώτη εξ αυτών αφορά την ερμηνεία του νομικού και πραγματικού πλαισίου που προκάλεσε τη διαφορά της κύριας δίκης και ειδικότερα την κρίση του Conseil d'État ότι ο λόγος που αντλείται από την προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως προβλήθηκε για πρώτη φορά στο στάδιο της κατ' αναίρεση διαδικασίας. Λαμβανομένου υπόψη του περιεχομένου της αποφάσεως του Δικαστηρίου Αλλοδαπών της 30ής Απριλίου 2014, της οποίας τα κρίσιμα χωρία παρατέθηκαν στο σημείο 6 ανωτέρω, συνάγεται σαφώς ότι το δικαστήριο αυτό ερμήνευσε τον μοναδικό λόγο ακυρώσεως που προβλήθηκε ενώπιόν του ως περιλαμβάνοντα, τουλάχιστον εμμέσως, την προσβολή εκ μέρους της βελγικής Υπηρεσίας Αλλοδαπών του δικαιώματος ακροάσεως του αναιρεσείοντος πριν από την έκδοση της επίδικης αποφάσεως. Πράγματι, το Δικαστήριο Αλλοδαπών διαπίστωσε ότι, «εάν ο προσφεύγων θεωρούσε ότι μπορούσε να επικαλεσθεί στοιχεία ικανά να εμποδίσουν την ανάκληση του τίτλου διαμονής του, εναπόκειται σε αυτόν να τα γνωστοποιήσει στο καθού, και δεν εναπόκειται στο καθού να καλέσει τον προσφεύγοντα να υποβάλει τις παρατηρήσεις του». Επομένως, πρόκειται σαφώς, εκ πρώτης όψεως, για κρίση ως προς το βάσιμο της αιτιάσεως αυτής, η οποία, στο πλαίσιο της κατ' αναίρεση διαδικασίας, θα μπορούσε να οδηγήσει το Conseil d'État να εκτιμήσει απλώς το βάσιμο της κρίσεως του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου και, ενδεχομένως, να την αναίρέσει³.

16. Δεν χωρεί πάντως αμφιβολία ότι, στο πλαίσιο της κατανομής των αρμοδιοτήτων μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, η ερμηνεία στην οποία προέβη το Conseil d'État όσον αφορά το περιεχόμενο του ενδίκου βοηθήματος που άσκησε πρωτοδίκως ο αναιρεσείων της κύριας δίκης εμπίπτει αποκλειστικά στην εκτίμηση του αιτούντος δικαστηρίου και το Δικαστήριο δεν μπορεί να παρέμβει επ' αυτού. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο πρέπει να θεωρήσει δεσμευτική τη διαπίστωση ότι ο λόγος που αντλείται από προσβολή του δικαιώματος ακροάσεως, και ο οποίος στηρίζεται στο δίκαιο της Ένωσης, προβλήθηκε για πρώτη φορά στο στάδιο της κατ' αναίρεση διαδικασίας ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου.

17. Το ίδιο ισχύει (και τούτο συνιστά τη δεύτερη παρατήρησή μου) όσον αφορά τον χαρακτηρισμό του λόγου αυτού στο εθνικό δίκαιο, μολονότι η Βελγική Κυβέρνηση αμφισβητεί την ορθότητά του στις γραπτές παρατηρήσεις της. Πράγματι, στο πλαίσιο της προδικαστικής παραπομπής, δεν απόκειται στο Δικαστήριο να αποφανθεί ως προς τη διαφορά που κατά την κυβέρνηση αυτή υφίσταται στο εθνικό δίκαιο μεταξύ, αφενός, της προσβολής των δικαιωμάτων άμυνας στον πειθαρχικό και ποινικό

3 — Εν πάση περιπτώσει, υπενθυμίζω ότι, κρίνοντας επί αιτήσεως αναίρέσεως, το Δικαστήριο έχει δεχθεί το παραδεκτό λόγου αναίρέσεως που απορρέει από εκτίμηση περιλαμβανόμενη σε απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου, κατά της οποίας ασκήθηκε αναίρεση ενώπιόν του. Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση Avena κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-247/11 P και C-253/11 P, EU:C:2014:257, σκέψεις 118 και 170 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

τομέα, η οποία εμπίπτει στην κατηγορία των λόγων δημοσίας τάξεως που μπορούν να εξετασθούν αυτεπαγγέλτως, και, αφετέρου, της προσβολής του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως εκ μέρους διοικητικής αρχής πριν από την έκδοση δυσμενούς απόφασης, η οποία δεν είναι δημοσίας τάξεως και, κατά συνέπεια, δεν μπορεί να εξετασθεί αυτεπαγγέλτως⁴.

18. Αρκεί, συναφώς, η διαπίστωση ότι, στην αίτησή του προδικαστικής απόφασης, το Conseil d'État εντάσσει τον σεβασμό του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως στον σεβασμό των δικαιωμάτων άμυνας και εκκινεί από την παραδοχή ότι το δικαίωμα αυτό μπορεί να εξετασθεί αυτεπαγγέλτως στο εθνικό δίκαιο, πράγμα το οποίο, εξάλλου, δικαιολογεί ακριβώς το αντικείμενο του προδικαστικού ερωτήματος σχετικά με τις επιταγές που απορρέουν από την τήρηση της αρχής της ισοδυναμίας.

19. Η τρίτη παρατήρησή μου αφορά το πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης και την εκτίμηση της βελγικής Υπηρεσίας Αλλοδαπών, την οποία επιβεβαιώνει το Δικαστήριο Αλλοδαπών, ότι, κατ' ουσίαν, ως αιτιολογία της ανακλήσεως της άδειας διαμονής του αναιρεσείοντος της κύριας δίκης προβλήθηκε η καταχρηστική ή απατηλή εφαρμογή των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης.

20. Ο αναιρεσείων της κύριας δίκης αμφισβήτησε την ορθότητα του ως άνω χαρακτηρισμού στον οποίο προέβη η βελγική Υπηρεσία Αλλοδαπών, υποστηρίζοντας ότι το όργανο αυτό παρέβη το άρθρο 35 της οδηγίας 2004/38, με τίτλο «Κατάχρηση δικαιώματος», κατά το οποίο τα κράτη μέλη μπορούν να «λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να αρνούνται, να τερματίζουν ή να ανακαλούν οποιοδήποτε δικαίωμα αναγνωριζόμενο από την παρούσα οδηγία, σε περίπτωση κατάχρησης δικαιώματος ή απάτης», τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας.

21. Είναι αμφίβολο αν η εν λόγω καταχρηστική ή απατηλή εφαρμογή, ακόμη και αν θεωρηθεί αποδεδειγμένη, θα είχε ως συνέπεια να εκφεύγει του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης η περίπτωση υπηκόου κράτους μέλους ο οποίος άσκησε μία από τις θεμελιώδεις ελευθερίες της Συνθήκης ΛΕΕ και, ως εκ τούτου, να καταστεί αλυσιτελές το υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα.

22. Πράγματι, όπως είχα ήδη την ευκαιρία να διευκρινίσω στις προτάσεις μου στην υπόθεση Fonnship και Svenska Transportarbetareförbundet (C-83/13, EU:C:2014:201, σημεία 62 και 66), η νομολογία του Δικαστηρίου δεν παρέχει απάντηση απαλλαγμένη αμφισβημιών ως προς το αν η έννοια της καταχρήσεως δικαιώματος συνιστά κανόνα ικανό να οριοθετήσει την εφαρμογή των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης –οπότε το Δικαστήριο θα ήταν αναρμόδιο να απαντήσει στο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου– ή αν, αντιθέτως, νοείται ως κανόνας ή αρχή που παρέχει τη δυνατότητα περιορισμού της ασκήσεως δικαιώματος το οποίο απορρέει από τις εν λόγω διατάξεις, οπότε θα ήταν δυνατόν να θεωρηθεί ότι η περίπτωση της υποθέσεως της κύριας δίκης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος αυτού και ότι πρέπει να δοθεί απάντηση στο υποβληθέν στο Δικαστήριο ερώτημα⁵.

4 — Είναι αναγκαίο να υπομνησθεί ότι το Δικαστήριο έχει κατ' επανάληψη κρίνει ότι δεν απόκειται σε αυτό να αποφανθεί επί της ερμηνείας του εθνικού δικαίου, δεδομένου ότι η αποστολή αυτή ανήκει αποκλειστικά στο αιτούν δικαστήριο; Βλ., ιδίως, απόφαση Târșia (C-69/14, EU:C:2015:662, σκέψη 13 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

5 — Έτσι, το Δικαστήριο τόνισε ότι «από πάγια νομολογία προκύπτει ότι η εφαρμογή των κανονισμών της Ένωσης δεν μπορεί να επεκτείνεται μέχρι του σημείου να καλύπτει καταχρηστικές πρακτικές των επιχειρηματιών» [βλ. απόφαση Slancheva sila (C-434/12, EU:C:2013:546 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, η υπογράμμιση δική μου)], αφήνοντας, κατά συνέπεια, να εννοηθεί ότι η έννοια της καταχρήσεως (δικαιώματος) αποτελεί κανόνα οριοθετήσεως του πεδίου εφαρμογής των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης [ο χαρακτηρισμός αυτός της έννοιας της καταχρήσεως (δικαιώματος) υποστηρίχθηκε επίσης από τον γενικό εισαγγελέα M. Poiares Maduro στις προτάσεις του στην υπόθεση Halifax κ.λπ. (C-255/02, EU:C:2005:200, σημείο 69)], ενώ διαπίστωσε, αντιθέτως, «ότι η τυχόν κατάχρηση των αναγνωριζόμενων από την έννομη τάξη [της Ένωσης] δικαιωμάτων, βάσει των αφορσών την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων διατάξεων, προϋποθέτει ότι ο ενδιαφερόμενος εμπίπτει *ratione personae* στο πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης, διά της πληρώσεως των προϋποθέσεων που απαιτούνται για τον [...] χαρακτηρισμό του ως "εργαζομένου"» [απόφαση Ninni-Orasche (C-413/01, EU:C:2003:600, σκέψη 31, η υπογράμμιση δική μου)] και εξέτασε επιπλέον την καταπολέμηση των καταχρηστικών πρακτικών με βάση τους λόγους γενικού συμφέροντος που μπορούν να δικαιολογήσουν περιορισμούς στις ελευθερίες κυκλοφορίας [βλ., ιδίως, αποφάσεις Cadbury Schweppes και Cadbury Schweppes Overseas (C-196/04, EU:C:2006:544, σκέψη 55), και SIAT (C-318/10, EU:C:2012:415, σκέψη 50)].

23. Χωρίς να είναι αναγκαίο να επαναλάβω εν προκειμένω τα επιχειρήματα που συνηγορούν υπέρ της δεύτερης θέσεως, κλίνω στην άποψη ότι, αν θεωρηθεί ότι η απαγόρευση της καταχρήσεως δικαιώματος συνιστά αρχή που οριοθετεί το πεδίο εφαρμογής των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, τούτο θα είχε ως αποτέλεσμα να εξομοιωθεί η απαγόρευση αυτή, σε σχέση με τις θεμελιώδεις ελευθερίες κυκλοφορίας, με ένα είδος κανόνα της ελλόγου αιτίας («rule of reason»), κάτι το οποίο φρονώ ότι θα ήταν εσφαλμένο και μη σκόπιμο. Ειδικότερα, μια τέτοια θεώρηση θα οδηγούσε στο να ελέγχεται σε κάθε περίπτωση κατά πόσο μια δεδομένη περίπτωση εμπεριέχει κατάχρηση δικαιώματος, πριν ακόμα αναγνωριστεί ότι η περίπτωση αυτή εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Είμαι της γνώμης ότι μια τέτοια διάρθρωση μεταξύ της καταχρήσεως και του δικαιώματος, η οποία θα προέκρινε την εξέταση της καταχρήσεως σε σχέση με την εξέταση του δικαιώματος, θα έθιγε αισθητά την αποτελεσματικότητα των ελευθεριών κυκλοφορίας που κατοχυρώνονται από τη Συνθήκη ΛΕΕ⁶.

24. Εξάλλου, το άρθρο 35 της οδηγίας 2004/38 επιβεβαιώνει, κατά τη γνώμη μου, ότι η απαγόρευση της καταχρήσεως δικαιώματος συνιστά αρχή περιοριστική των δικαιωμάτων που το δίκαιο της Ένωσης αναγνωρίζει στους ιδιώτες. Πράγματι, η διάταξη αυτή εξουσιοδοτεί απλώς τα κράτη μέλη να λαμβάνουν μέτρα που κολάζουν την καταχρηστική άσκηση δικαιώματος το οποίο η οδηγία αυτή αναγνώρισε προηγουμένως στους πολίτες της Ένωσης και στα μέλη της οικογένειάς τους.

25. Κατά συνέπεια, περίπτωση όπως αυτή της υποθέσεως της κύριας δίκης εμπίπτει οπωσδήποτε, κατ' εμέ, στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Επομένως, το Δικαστήριο θα πρέπει να απαντήσει επί της ουσίας στο ερώτημα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο.

26. Τέλος, η τέταρτη προκαταρκτική μου παρατήρηση αφορά την οριοθέτηση του ερωτήματος που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο.

27. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο διευκρινίσεις ως προς τον σεβασμό των δικαιωμάτων άμυνας, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος του ενδιαφερομένου να εκφράσει τις απόψεις του ενώπιον της διοικήσεως πριν από την έκδοση αποφάσεως εις βάρος του, ως γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης και όχι ως αρχής που κατοχυρώνεται στα άρθρα 41 και 47 του Χάρτη, εκ των οποίων, άλλωστε, την πρώτη διάταξη επικαλέστηκε ο αναιρεσείων της κύριας δίκης στην αίτηση αναιρέσεως ενώπιον του Conseil d'État.

28. Η δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 41 του Χάρτη στις περιπτώσεις που τα κράτη μέλη εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, δηλαδή όταν τα εθνικά μέτρα που λαμβάνουν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου αυτού⁷, εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο αμφισβήτησεων.

29. Μολονότι το «δικαίωμα χρηστής διοικήσεως» που κατοχυρώνει το άρθρο αυτό περιλαμβάνει, στην παράγραφο 2, στοιχείο α', «το δικαίωμα κάθε προσώπου σε προηγούμενη ακρόαση πριν να ληφθεί ατομικό μέτρο εις βάρος του», οι διατάξεις του απευθύνονται, κατά την παράγραφο 1, μόνο στα «θεσμικά και λοιπά όργανα και οργανισμούς της Ένωσης».

30. Σε πολλές αποφάσεις, το Δικαστήριο συνήγαγε από το γράμμα του άρθρου 41, παράγραφος 2, του Χάρτη ότι αυτό δεν έχει εφαρμογή στα κράτη μέλη⁸, με συνέπεια να εξετάζει τα ερωτήματα που υποβλήθηκαν στο πλαίσιο ορισμένων από τις αποφάσεις αυτές υπό το πρίσμα της γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης περί σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας, συστατικό μέρος των οποίων αποτελεί το δικαίωμα προηγούμενης ακροάσεως⁹.

6 — Βλ. προτάσεις μου στην υπόθεση Fonnship και Svenska Transportarbkaiaareförbundet (C-83/13, EU:C:2014:201, σημείο 70).

7 — Απόφαση Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψεις 18 έως 21).

8 — Βλ. αποφάσεις Cicala (C-482/10, EU:C:2011:868, σκέψη 28), YS κ.λπ. (C-141/12 και C-372/12, EU:C:2014:2081, σκέψη 67), Mukarubega (C-166/13, EU:C:2014:2336, σκέψη 44), και Boudjlida (C-249/13, EU:C:2014:2431, σκέψεις 32 και 33).

9 — Βλ. αποφάσεις Mukarubega (C-166/13, EU:C:2014:2336, σκέψη 45) και Boudjlida (C-249/13, EU:C:2014:2431, σκέψη 34).

31. Πάντως, σύμφωνα με άλλο νομολογιακό ρεύμα, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 41 του Χάρτη μπορούσε να εφαρμοστεί στα μέτρα των κρατών μελών όταν αυτά εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης¹⁰, διαπίστωσε δε ότι η διάταξη αυτή είναι «γενικής εφαρμογής»¹¹.

32. Όπως υπενθύμισα στις προτάσεις μου στην υπόθεση *CO Sociedad de Gestion y Participación* κ.λπ. (C-18/14, EU:C:2015:95, υποσημείωση 48), το άρθρο 51, παράγραφος 1, του Χάρτη υποχρεώνει τα κράτη μέλη να εφαρμόζουν τις διατάξεις του Χάρτη «όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης». Κατά συνέπεια, υπό τις συνθήκες αυτές, τα κράτη μέλη οφείλουν να τηρούν τις διατάξεις του Χάρτη, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος του διοικουμένου σε προηγούμενη ακρόαση, που προβλέπεται στο άρθρο 41, παράγραφος 2, στοιχείο α'. Πράγματι, γραμματική ερμηνεία του άρθρου 41 του Χάρτη, συνιστάμενη σε αποκλεισμό της δυνατότητας εφαρμογής του στα κράτη μέλη, θα οδηγούσε στην παραδοχή ότι το δικαίωμα ακροάσεως που προβλέπεται από το εν λόγω άρθρο 41 αποτελεί εξαίρεση από το άρθρο 51 του Χάρτη, το οποίο ορίζει ότι το σύνολο των «διατάξεων του Χάρτη» έχει εφαρμογή στα κράτη μέλη εφόσον εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας M. Wathelet στις προτάσεις του στην υπόθεση *Mukarubega* (C-166/13, EU:C:2014:2031, σημείο 56), δεν είναι «συνεπές [...] το να μπορεί το γράμμα του άρθρου 41 του Χάρτη να εισαγάγει κατ' αυτόν τον τρόπο εξαίρεση στον τιθέμενο στο άρθρο 51 του Χάρτη κανόνα, η οποία θα επέτρεπε στα κράτη μέλη να μην εφαρμόζουν ένα άρθρο του Χάρτη, ακόμα κι όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης».

33. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, η επίδικη απόφαση με την οποία η βελγική Υπηρεσία Αλλοδαπών ανακάλεσε την άδεια διαμονής υπηκόου της Ένωσης και τον διέταξε να εγκαταλείψει την επικράτεια του Βασιλείου του Βελγίου συνιστά αναντίρρητα μέτρο που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, το οποίο έχει ως αντικείμενο, ακριβέστερα, την εφαρμογή της εξουσιοδοτήσεως που παρέχει το άρθρο 35 της οδηγίας 2004/38.

34. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο θα μπορούσε να αναδιατυπώσει το υποβληθέν ερώτημα, κατά τρόπον ώστε να απαντήσει εντός του πεδίου του άρθρου 41, παράγραφος 2, στοιχείο α', του Χάρτη παρά εντός του πεδίου της γενικής αρχής του δικαίου της Ένωσης περί σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας, περιλαμβανομένου και του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως, πράγμα που φρονώ ότι είναι, υπό το πρίσμα των προηγούμενων σκέψεων, η πλέον προσήκουσα λύση.

35. Κατόπιν των διευκρινίσεων αυτών, η απάντηση στο υποβληθέν ερώτημα περιλαμβάνει, κατ' εμέ, δύο σκέλη. Πρώτον, πρέπει να ερευνηθεί αν, όπως υποστηρίζει το αιτούν δικαστήριο, η εφαρμογή της αρχής της ισοδυναμίας τελεί υπό την προϋπόθεση ότι ο σεβασμός του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως έχει, εντός της έννομης τάξεως της Ένωσης, την ίδια τυπική ισχύ με αυτή που έχει στο εθνικό δίκαιο, ώστε να είναι δυνατόν να εξετασθεί αυτεπαγγέλτως. Δεύτερον, εάν αυτό συμβαίνει, θα πρέπει να εξετασθεί αν το δικαίωμα προηγούμενης ακροάσεως συνιστά κανόνα δημοσίας τάξεως δυνάμενο να εξετασθεί αυτεπαγγέλτως από τον δικαστή της Ένωσης, πράγμα που εγείρει το αμφιλεγόμενο ζήτημα αν η προσβολή του δικαιώματος αυτού πρέπει να χαρακτηριστεί ως παράβαση ουσιώδους τύπου.

10 — Βλ. απόφαση N. (C-604/12, EU:C:2014:302, σκέψεις 49 και 50). Βλ. επίσης, εμμέσως, απόφαση *Kamino International Logistics και Datema Hellmann Worldwide Logistics* (C-129/13 και C-130/13, EU:C:2014:2041, σκέψη 29), η οποία απλώς απέκλεισε την εφαρμογή *rationae temporis* του άρθρου 41, παράγραφος 2, του Χάρτη στην περίπτωση που προκάλεσε την υπόθεση της κύριας δίκης.

11 — Απόφαση M. (C-277/11, EU:C:2012:744, σκέψη 84).

B – Επί της εφαρμογής της αρχής της ισοδυναμίας υπό την προϋπόθεση ότι ο κανόνας του δικαίου της Ένωσης καταλαμβάνει αντίστοιχη θέση με αυτή των κανόνων του εσωτερικού δικαίου που μπορούν να εξετασθούν αυτεπαγγέλτως

36. Το Δικαστήριο έχει τονίσει κατ' επανάληψη ότι το δικαίωμα προηγούμενης ακροάσεως διασφαλίζει σε κάθε πρόσωπο τη δυνατότητα να γνωστοποιεί λυσιτελώς και αποτελεσματικώς την άποψή του, κατά τη διάρκεια διοικητικής διαδικασίας και πριν από την έκδοση οποιασδήποτε αποφάσεως δυνάμενης να επηρεάσει δυσμενώς τα συμφέροντά του¹².

37. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, ο σεβασμός του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως επιβάλλεται ακόμη και όταν η εφαρμοστέα ρύθμιση δεν προβλέπει ρητώς την τήρηση μιας τέτοιας διατυπώσεως¹³ και βαρύνει, κατ' αρχήν, τις διοικητικές αρχές των κρατών μελών όταν αυτές λαμβάνουν μέτρα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης¹⁴.

38. Όταν, όπως εν προκειμένω, δεν καθορίζονται από το δίκαιο της Ένωσης ούτε οι συνθήκες εντός των οποίων πρέπει να διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας ούτε οι συνέπειες της μη τηρήσεως των δικαιωμάτων αυτών, οι εν λόγω συνθήκες και συνέπειες εμπίπτουν στο εθνικό δίκαιο, αρκεί τα μέτρα που θεσπίζονται προς την κατεύθυνση αυτή να είναι της ίδιας τάξεως με εκείνα που ισχύουν για τους ιδιώτες σε ανάλογες καταστάσεις εθνικού δικαίου (αρχή της ισοδυναμίας) και αρκεί να μην καθιστούν πρακτικά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχονται από την έννομη τάξη της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας)¹⁵.

39. Εν προκειμένω, όπως ορθώς επισήμανε η Επιτροπή, ενώ το άρθρο 31 της οδηγίας 2004/38 προβλέπει ότι τα κράτη μέλη πρέπει να εγγυώνται ότι οι ενδιαφερόμενοι έχουν πρόσβαση σε δικαστικές διαδικασίες προσφυγών κατά των αποφάσεων απελάσεως¹⁶, αντιθέτως δεν προβλέπει δικαίωμα των προσώπων αυτών σε προηγούμενη ακρόαση από την αρμόδια διοικητική αρχή του κράτους μέλους υποδοχής, πριν από την έκδοση τέτοιων αποφάσεων.

40. Κατά συνέπεια, όπως ορθώς διέλαβε το αιτούν δικαστήριο, οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες πρέπει να ασκείται το δικαίωμα προηγούμενης ακροάσεως ρυθμίζονται από το εθνικό δίκαιο, δυνάμει της αρχής της διαδικαστικής αυτονομίας των κρατών μελών, τηρουμένων, πάντως, των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας.

41. Γίνεται ευλόγως αντιληπτό γιατί το αιτούν δικαστήριο ουδόλως ζητεί από το Δικαστήριο διευκρινίσεις ως προς το περιεχόμενο της αρχής της αποτελεσματικότητας.

42. Πράγματι, το γεγονός ότι το διοικητικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας δεν μπορεί να εξετάσει αυτεπαγγέλτως ή πρέπει να απορρίψει ως απαράδεκτο λόγο αντλούμενο από προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως που προβάλλεται για πρώτη φορά ενώπιόν του ουδόλως σημαίνει ότι οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες καθιστούν αδύνατη ή υπέρμετρα δυσχερή την επίκληση της προσβολής του δικαιώματος αυτού ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Υπό το πρίσμα της αρχής της αποτελεσματικότητας, αυτό που έχει σημασία, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, είναι ότι οι διάδικοι είχαν πράγματι τη δυνατότητα να προβάλουν λόγο βασιζόμενο στο δίκαιο της Ένωσης

12 — Αποφάσεις M. (C-277/11, EU:C:2012:744, σκέψη 87), Mukarubega (C-166/13, EU:C:2014:2336, σκέψη 46), και Boudjlida (C-249/13, EU:C:2014:2431, σκέψη 36).

13 — Βλ., ιδίως, αποφάσεις Mukarubega (C-166/13, EU:C:2014:2336, σκέψη 49), και Boudjlida (C-249/13, EU:C:2014:2431, σκέψη 39 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

14 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις Mukarubega (C-166/13, EU:C:2014:2336, σκέψη 50), και Boudjlida (C-249/13, EU:C:2014:2431, σκέψη 40).

15 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις G. και R. (C-383/13 PPU, EU:C:2013:533, σκέψη 35), Mukarubega (C-166/13, EU:C:2014:2336, σκέψη 51), και Boudjlida (C-249/13, EU:C:2014:2431, σκέψη 41).

16 — Βλ. άρθρο 31 της οδηγίας 2004/38. Σημειώνεται ότι το άρθρο 30 της οδηγίας αυτής προβλέπει ότι οι αποφάσεις που περιορίζουν το δικαίωμα εισόδου ή διαμονής κοινοποιούνται εγγράφως στον ενδιαφερόμενο και είναι αιτιολογημένες.

ενώπιον εθνικού δικαστηρίου¹⁷. Με άλλα λόγια, η αρχή αυτή δεν απαιτεί από τον εθνικό δικαστή να επανορθώσει τις συνέπειες της αδράνειας ή της παραλείψεως των διαδικών, εφόσον αυτοί είχαν πράγματι τη δυνατότητα, βάσει των εθνικών δικονομικών κανόνων, να προβάλουν λόγο αντλούμενο από την παραβίαση του δικαίου της Ένωσης. Δεδομένου ότι είναι βέβαιο ότι αυτό συμβαίνει εν προκειμένω, εφόσον ο αναιρεσείων της κύριας δίκης εκπροσωπήθηκε, άλλωστε, από δικηγόρο ήδη από την άσκηση του ενδίκου βοηθήματος πρωτοδίκως, η εφαρμογή της αρχής της αποτελεσματικότητας δεν έχει ως συνέπεια την υποχρέωση του αιτούντος δικαστηρίου να εξετάσει αυτεπαγγέλτως λόγο αντλούμενο από την προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως, ανεξαρτήτως της σπουδαιότητας του δικαιώματος αυτού για την έννομη τάξη της Ένωσης¹⁸.

43. Σαφώς πιο περίπλοκο είναι το ζήτημα αν η αρχή της ισοδυναμίας επιφέρει μια τέτοια συνέπεια για το αιτούν δικαστήριο.

44. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, οι δικονομικές πτυχές των ενδίκων βοηθημάτων τα οποία σκοπούν στην προστασία των δικαιωμάτων που παρέχει το δίκαιο της Ένωσης στα άτομα δεν πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που διέπουν αντίστοιχα ένδικα βοηθήματα του εθνικού δικαίου¹⁹.

45. Επομένως, θα μπορούσε ευλόγως να συναχθεί το συμπέρασμα ότι, όταν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες παρέχουν σε εθνικό δικαστήριο την ευχέρεια ή του επιβάλλουν την υποχρέωση να εξετάσει αυτεπαγγέλτως λόγο βασιζόμενο στο εθνικό δίκαιο, η αρχή της ισοδυναμίας επιτάσσει, σχεδόν αυτόματα, να καλύπτει η εν λόγω ευχέρεια ή υποχρέωση και τους λόγους που αντλούνται από το δίκαιο της Ένωσης.

46. Την προσέγγιση αυτή υιοθετεί, εν προκειμένω, η Γαλλική Κυβέρνηση. Η κυβέρνηση αυτή επισημαίνει, κατ' ουσίαν, ότι, εφόσον το αιτούν δικαστήριο χαρακτηρίζει τον λόγο που αντλείται από προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως ως λόγο δημοσίας τάξεως που μπορεί να εξετασθεί για πρώτη φορά στην κατ' αναίρεση διαδικασία ενώπιόν του, στο πλαίσιο της εφαρμογής του εθνικού δικαίου, η αρχή της ισοδυναμίας επιτάσσει ο λόγος που αντλείται από την παραβίαση της γενικής αρχής της δικαίου της Ένωσης περί σεβασμού του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως να μπορεί να τύχει της ίδιας δικονομικής μεταχείρισεως ενώπιον του ίδιου αυτού δικαστηρίου. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η κυβέρνηση αυτή διευκρίνισε ότι, δυνάμει της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών, ουδόλως είναι αναγκαίο, αντιθέτως προς τα κριθέντα από το αιτούν δικαστήριο, να εξετασθεί ο χαρακτήρας δημοσίας τάξεως, στο δίκαιο της Ένωσης, της προσβολής του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως.

47. Αν αυτή η αναμφίβολα ελκυστική άποψη γινόταν δεκτή, η απάντηση στο ερώτημα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο θα ήταν σε τελική ανάλυση αρκετά απλή.

48. Η άποψη αυτή –και η προταθείσα από την ίδια κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση συνακόλουθη αναδιατύπωση του προδικαστικού ερωτήματος– δεν λαμβάνει εντούτοις υπόψη τη νομολογία του Δικαστηρίου²⁰, η οποία περιπλέκει αισθητά την απάντηση που πρέπει να δοθεί στο αιτούν δικαστήριο.

49. Πράγματι, η νομολογία αυτή απαιτεί να εξετασθεί αν ο επίμαχος κανόνας καταλαμβάνει, στο πλαίσιο της έννομης τάξεως της Ένωσης, «θέση» τουλάχιστον ισοδύναμη με αυτή των κανόνων των οποίων η παράβαση μπορεί ή πρέπει, στο εθνικό δίκαιο, να ελεγχθεί αυτεπαγγέλτως από τον εθνικό δικαστή.

17 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση van der Weerd κ.λπ. (C-222/05 έως C-225/05, EU:C:2007:318, σκέψη 41).

18 — Όπ.π.

19 — Βλ. υπό την έννοια αυτή, ιδίως, αποφάσεις van der Weerd κ.λπ. (C-222/05 έως C-225/05, EU:C:2007:318, σκέψη 28)· Kempter (C-2/06, EU:C:2008:78, σκέψη 57), και Târșia (C-69/14, EU:C:2015:662, σκέψη 27).

20 — Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Γαλλική Κυβέρνηση δεν έκρυψε την αμηχανία της σε σχέση με τη νομολογία αυτή, ή τουλάχιστον σε σχέση με την ορολογία που χρησιμοποίησε το Δικαστήριο.

50. Συναφώς, στην απόφαση van der Weerd κ.λπ. (C-222/05 έως C-225/05, EU:C:2007:318, σκέψεις 29 έως 31), το Δικαστήριο έκρινε ότι οι διατάξεις οδηγίας για τη θέσπιση κοινοτικών μέτρων για την καταπολέμηση του αφθώδους πυρετού δεν μπορούν να καταλαμβάνουν «παρόμοια θέση στο πλαίσιο της έννομης τάξεως [της Ένωσης]» με τους λόγους που αντλούνται από τους κανόνες δημοσίας τάξεως στο ολλανδικό δίκαιο, ως τέτοιιοι δε νοούνται, κατ' ουσίαν, οι κανόνες που αφορούν τις εξουσίες των διοικητικών οργάνων και οι διατάξεις περί παραδεκτού των ενδίκων βοηθημάτων. Επομένως, το Δικαστήριο έκρινε ότι η εφαρμογή της αρχής της ισοδυναμίας δεν είχε ως συνέπεια, στην υπόθεση εκείνη, την υποχρέωση του αιτούντος δικαστηρίου να προβεί αυτεπαγγέλτως στον έλεγχο της νομιμότητας των προσβαλλομένων ενώπιόν του διοικητικών πράξεων με βάση κριτήρια αντλούμενα από την επίμαχη οδηγία. Στη σκέψη 32 της ίδιας αυτής αποφάσεως, το Δικαστήριο προσέθεσε ότι, μολονότι οι διατάξεις αυτές εμπίπτουν στην πολιτική της δημόσιας υγείας, έγινε επίκλησή τους «κυρίως για να ληφθούν υπόψη τα ιδιωτικά συμφέροντα των διοικουμένων» εις βάρος των οποίων ελήφθησαν μέτρα για την καταπολέμηση του αφθώδους πυρετού.

51. Πλέον προσφάτως, το Δικαστήριο συνόψισε τη νομολογία αυτή υπό την έννοια ότι η «αρχή της ισοδυναμίας [...] επιτάσσει οι προβλεπόμενες από το εθνικό δίκαιο προϋποθέσεις αυτεπάγγελτης εξετάσεως ενός κανόνα του δικαίου [της Ένωσης] να μην είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που διέπουν την αυτεπάγγελτη εξέταση κανόνων εσωτερικού δικαίου της ίδιας βαθμίδας»²¹.

52. Επομένως, κατά τη νομολογία αυτή, η έκταση της αυτεπάγγελτης εξετάσεως λόγου αντλούμενου από παράβαση κανόνα του δικαίου της Ένωσης εξαρτάται από την ισοδυναμία ή την ταυτότητα της βαθμίδας που κατέχει ο κανόνας αυτός στο δίκαιο της Ένωσης σε σχέση με τους κανόνες που ο εθνικός δικαστής έχει την εξουσία να ελέγχει αυτεπαγγέλτως στο πλαίσιο της εθνικής έννομης τάξεως.

53. Με άλλα λόγια, εάν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες παρέχουν στον εθνικό δικαστή την εξουσία να εξετάζει αυτεπαγγέλτως εθνικούς κανόνες «δημοσίας τάξεως», όπως στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις van Schijndel και van Veen (C-430/93 και C-431/93, EU:C:1995:441, σκέψεις 13, 14 και 22), και Kraaijeveld κ.λπ. (C-72/95, EU:C:1996:404, σκέψεις 57, 58 και 60), ο δικαστής αυτός θα πρέπει να εξετάσει αυτεπαγγέλτως τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης που έχουν αντίστοιχη νομική δεσμευτικότητα, όπως την έχει συναγάγει το Δικαστήριο.

54. Εάν οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες είναι πιο αυστηροί και εξαρτούν την αυτεπάγγελτη εξέταση λόγου από τον χαρακτηρισμό του παραβιασθέντος εθνικού κανόνα ως δημοσίας τάξεως, ο λόγος που αντλείται από παραβίαση του δικαίου της Ένωσης πρέπει επίσης, για να τύχει ισοδύναμης μεταχειρίσεως από τα εθνικά δικαστήρια, να αντλείται από την παράβαση κανόνα που καταλαμβάνει «αντίστοιχη θέση» ή την «ίδια βαθμίδα» στο δίκαιο της Ένωσης.

55. Αντιθέτως, η άποψη που υποστηρίζει η Γαλλική Κυβέρνηση φαίνεται ότι αναγνωρίζει υπερβολικό εύρος στη δικονομική αυτονομία των κρατών μελών, παρόλον ότι πρόκειται για την ερμηνεία της αρχής της ισοδυναμίας, δηλαδή αρχής η οποία αποσκοπεί στον μετριασμό της εν λόγω αυτονομίας και της οποίας το περιεχόμενο πρέπει να οριστεί από το δίκαιο της Ένωσης.

56. Η αξία της νομολογίας του Δικαστηρίου έγκειται ακριβώς στο ότι θέτει τα θεμέλια του ορισμού του λόγου που ανάγεται σε κανόνα δημοσίας τάξεως στο δίκαιο της Ένωσης, ούτως ώστε να αποτραπεί το ενδεχόμενο η εφαρμογή του σχετικού κανόνα της Ένωσης να ποικίλλει λόγω και μόνο του χαρακτηρισμού του κατά το εθνικό δίκαιο.

21 — Απόφαση Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, σκέψη 49), και διάταξη Pohotovost' (C-76/10, EU:C:2010:685, σκέψη 48) (η υπογράμμιση δική μου).

57. Αντιθέτως προς όσα υποστηρίζει η Γαλλική Κυβέρνηση, ο προσανατολισμός αυτός είναι, κατ' εμέ, συνεπής προς τη λύση που προκρίθηκε στην απόφαση *Eco Swiss* (C-126/97, EU:C:1999:269, σκέψεις 24, 31, 37 και 41). Πράγματι, στην απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 81 ΕΚ (νυν άρθρο 101 ΣΛΕΕ) είχε την ίδια τυπική ισχύ με τους εθνικούς κανόνες δημοσίας τάξεως του οικείου κράτους μέλους και, επομένως, ότι η αρχή της ισοδυναμίας επέβαλλε στο εθνικό δικαστήριο να δεχθεί αίτηση ακυρώσεως διαιτητικής αποφάσεως την οποία έκρινε αντίθετη προς το άρθρο αυτό, εφόσον όφειλε, σύμφωνα με τους εσωτερικούς δικονομικούς κανόνες του, να δεχθεί αίτηση ακυρώσεως στηριζόμενη στην παράβαση εθνικών κανόνων δημοσίας τάξεως και παρόλον ότι, δυνάμει του εθνικού δικαίου, η αντίθεση διαιτητικής αποφάσεως προς τους κανόνες του εθνικού δικαίου του ανταγωνισμού δεν εθεωρείτο, γενικώς, ότι εμπίπτει στη δημόσια τάξη.

58. Με άλλα λόγια, καίτοι γίνεται δεκτή η δικονομική αυτονομία των κρατών μελών, η αυτονομία αυτή δεν μπορεί να εκτείνεται μέχρι του σημείου να καταλαμβάνει και τον καθορισμό ή τον χαρακτηρισμό των κανόνων του δικαίου της Ένωσης που εμπίπτουν στην κατηγορία των κανόνων δημοσίας τάξεως.

59. Επομένως, εκτιμώ ότι, όπως ο αναιρεσείων της κύριας δίκης και η Βελγική Κυβέρνηση υποστήριξαν και ανέλυσαν *in concreto* στις γραπτές παρατηρήσεις τους, η νομολογία του Δικαστηρίου οδηγεί στην εξέταση του ζητήματος κατά πόσον ο σεβασμός του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως καταλαμβάνει, στο δίκαιο της Ένωσης, την ίδια ή αντίστοιχη βαθμίδα με τους κανόνες δημοσίας τάξεως του εθνικού δικαίου.

Γ – Επί του κατά πόσον ο σεβασμός του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως στο δίκαιο της Ένωσης συνιστά κανόνα δημοσίας τάξεως

60. Ενώπιον του δικαστή της Ένωσης απαγορεύεται η προβολή νέων ισχυρισμών κατά τη διάρκεια της δίκης, εκτός εάν συντρέχει κάποια από τις ακόλουθες περιπτώσεις: εάν οι ισχυρισμοί αυτοί στηρίζονται σε νομικά και πραγματικά στοιχεία που ανέκυψαν κατά τη διαδικασία²², εάν, στην πραγματικότητα, ενισχύουν ισχυρισμό που προβλήθηκε προγενεστέρως, ή εάν αντλούνται από την προσβολή κανόνα δημοσίας τάξεως²³.

61. Όσον αφορά το τελευταίο αυτό σημείο, το άρθρο 150 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου διευκρινίζει ότι το Δικαστήριο μπορεί οποτεδήποτε, αυτεπαγγέλτως, να αποφανθεί με αιτιολογημένη διάταξη επί των λόγων απαραδέκτου δημοσίας τάξεως. Άλλωστε, κατά πάγια πλέον νομολογία, το Δικαστήριο έκρινε ότι εναπόκειται στον δικαστή της Ένωσης να εξετάζει αυτεπαγγέλτως τους λόγους ακυρώσεως δημοσίας τάξεως²⁴.

22 — Βλ. άρθρο 127, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου· άρθρο 84, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου, καθώς και άρθρο 56, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης.

23 — Βλ. επίσης, στο πνεύμα αυτό, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Poiares Maduro στην υπόθεση Ισπανία κατά Επιτροπής (C-276/02, EU:C:2004:211, σημείο 10 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία) και προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Jääskinen στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Επιτροπή και Ισπανία κατά Government of Gibraltar και Ηνωμένου Βασιλείου (C-106/09 P και C-107/09 P, EU:C:2011:215, σημείο 36 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

24 — Βλ., ιδίως, αποφάσεις Επιτροπή κατά Sytraval και Brink's France (C-367/95 P, EU:C:1998:154, σκέψη 67), ΚΜΕ Germany κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-272/09 P, EU:C:2011:810, σκέψη 104), και Siemens κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-239/11 P, C-489/11 P και C-498/11 P, EU:C:2013:866, σκέψη 321).

62. Ενδεικτικά, με τον τρόπο αυτό το Δικαστήριο εξετάζει αυτεπαγγέλτως, και στο στάδιο της ανααιρετικής δίκης, λόγους απαραδέκτου του ενδίκου μέσου²⁵ ή την εξαφάνιση του αντικειμένου της δίκης²⁶, την αρμοδιότητα του οργάνου που εξέδωσε πράξη της Ένωσης²⁷, την αρμοδιότητα του επιληφθέντος δικαστηρίου²⁸, την πλημμελή σύνθεση του Γενικού Δικαστηρίου²⁹, καθώς και την έλλειψη ή την ανεπάρκεια της αιτιολογίας της πράξεως αυτής³⁰. Επομένως, πρόκειται για λόγους που συνδέονται με την εξωτερική νομιμότητα των πράξεων.

63. Αντιθέτως, ως ανααιρετικός δικαστής, το Δικαστήριο αρνήθηκε να εξετάσει αυτεπαγγέλτως λόγους ουσίας αντλούμενους από την παράβαση ουσιαστικών διατάξεων της Συνθήκης ή πράξεων της Ένωσης³¹, που προβλήθηκαν για πρώτη φορά ενώπιόν του. Επομένως, το Δικαστήριο φαίνεται ελάχιστα πρόθυμο να εξετάσει αυτεπαγγέλτως λόγους αντλούμενους από την εσωτερική νομιμότητα των πράξεων³².

64. Πάντως, το Δικαστήριο ποτέ δεν καθόρισε αφηρημένα τα κριτήρια που πρέπει να συντρέχουν για να χαρακτηριστεί ένας λόγος ως δημοσίας τάξεως ή όχι.

65. Προφανώς δεν είναι ευχερές να ορισθούν οι λόγοι δημοσίας τάξεως, καθόσον ο ορισμός αυτός εξαρτάται, σε τελική ανάλυση, από τις θεμελιώδεις αξίες της οικείας έννομης τάξεως, τον ρόλο που διαδραματίζουν οι διάδικοι, τους εφαρμοστέους δικονομικούς κανόνες καθώς και το είδος του επιληφθέντος δικαστηρίου (ιδίως αν είναι πολιτικό ή διοικητικό) και τον βαθμό του δικαστηρίου αυτού (δικαστήριο ουσίας ή ανααιρετικό δικαστήριο)³³.

66. Πάντως, όσον αφορά την έννομη τάξη και το δικαιοδοτικό σύστημα της Ένωσης, στοιχεία που αντλούνται από τη νομολογία παρέχουν τη δυνατότητα οριοθέτησης των κριτηρίων αυτών με σχετική ακρίβεια.

25 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις Ιταλία κατά Επιτροπής (C-298/00 P, EU:C:2004:240, σκέψη 35), και Stichting Woonlinie κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-133/12 P, EU:C:2014:105, σκέψη 32 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

26 — Βλ. απόφαση Hassan και Ayadi κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-399/06 P και C-403/06 P, EU:C:2009:748 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

27 — Βλ., ιδίως, απόφαση Salzgitter κατά Επιτροπής (C-210/98 P, EU:C:2000:397, σκέψη 56).

28 — Βλ. αποφάσεις Planet κατά Επιτροπής (C-564/13 P, EU:C:2015:124, σκέψη 20 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία), και Elitaliana κατά Eulex Kosovo (C-439/13 P, EU:C:2015:753, σκέψη 37).

29 — Απόφαση Chronopost και La Poste κατά UFEEX κ.λπ. (C-341/06 P και C-342/06 P, EU:C:2008:375, σκέψεις 48 και 49).

30 — Βλ., ιδίως, αποφάσεις Επιτροπή κατά Ιρλανδίας κ.λπ. (C-89/08 P, EU:C:2009:742, σκέψεις 34 και 35) και Míndo κατά Επιτροπής (C-652/11 P, EU:C:2013:229, σκέψη 30 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

31 — Βλ. απόφαση Επιτροπή κατά Ιρλανδίας κ.λπ. (C-272/12 P, EU:C:2013:812, σκέψεις 28 και 29 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Πράγματι, στην υπόθεση εκείνη το Δικαστήριο αρνήθηκε να εξετάσει αυτεπαγγέλτως λόγο αντλούμενο από παράβαση του άρθρου 87, παράγραφος 1, ΕΚ, λόγω ελλείψεως καταλογισμού του επιμαχου μέτρου ενισχύσεως στο κράτος. Βλ. και απόφαση Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών και ING Groep (C-224/12 P, EU:C:2014:213, σκέψη 97).

32 — Αντιθέτως, το Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης εξέτασε αυτεπαγγέλτως λόγο, πολύ γνωστό στο γαλλικό διοικητικό δίκαιο, αντλούμενο από το πεδίο εφαρμογής του νόμου. Βλ., ιδίως, αποφάσεις Valero Jordana κατά Επιτροπής (F-104/05, EU:F:2008:13, σκέψεις 53 και 54), Rutterie-De-Beukelaer κατά Επιτροπής (F-31/07, EU:F:2008:23, σκέψεις 50 έως 62) και Βακάλης κατά Επιτροπής (F-38/10, EU:F:2011:43, σκέψεις 28, 29 και 38). Το Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης διευκρινίζει, στην τελευταία απόφαση, το περιεχόμενο της εξετάσεως αυτής υπό την έννοια ότι «δεν θα εκπλήρωνε την αποστολή του ως ελεγκτής της νομιμότητας, εάν παρέλειπε να λάβει υπόψη, ακόμη και ελλείψει σχετικής αμφισβητήσεως εκ μέρους των διαδίκων, ότι η ενώπιόν του προσβαλλόμενη απόφαση ελήφθη βάσει διατάξεως που δεν τυγχάνει εφαρμογής στην υπό κρίση υπόθεση και αν, συνεπώς, αποφαινόταν επί της ενώπιόν του εκκρεμούς διαφοράς προβαίνοντας το ίδιο σε εφαρμογή της διατάξεως αυτής». Στην απόφαση Wurster κατά EIGE (F-20/12 και F-43/12, EU:F:2013:129, σκέψη 90), το δικαστήριο αυτό έκρινε ότι η αυτεπάγγελτη εξέταση λόγου ακυρώσεως αντλούμενου από το πεδίο εφαρμογής του νόμου συνιστούσε εξαίρεση από την απαγόρευση αυτεπάγγελτης εξετάσεως των λόγων που σχετίζονται με την εσωτερική νομιμότητα. Όσον αφορά τις σχέσεις με τα εθνικά δικαστήρια, το Δικαστήριο φαίνεται επίσης να δέχεται, όπως προκύπτει από την απόφαση Eco Swiss (C-126/97, EU:C:1999:269) και τη σχετική με τις καταχρηστικές ρήτρες που περιλαμβάνονται στις συναπτόμενες με τους καταναλωτές συμβάσεις νομολογία, ότι τα δικαστήρια αυτά είναι υποχρεωμένα, σε ορισμένες περιπτώσεις, βάσει της αρχής της αποτελεσματικότητας των κανόνων του δικαίου της Ένωσης, να εξετάζουν αυτεπαγγέλτως λόγους αντλούμενους από την εσωτερική νομιμότητα των πράξεων.

33 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F.G. Jacobs στην υπόθεση Salzgitter κατά Επιτροπής (C-210/98 P, EU:C:2000:172, σημείο 134).

67. Όπως είχα ήδη την ευκαιρία να τονίσω σε προηγούμενες προτάσεις μου³⁴, προκρίνω, συναφώς, τα δύο κριτήρια που συνηγάγε ο γενικός εισαγγελέας F. G. Jacobs στα σημεία 141 και 142 των προτάσεων του στην υπόθεση *Salzgitter* κατά Επιτροπής (C-210/98 P, EU:C:2000:172).

68. Κατά συνέπεια, πρέπει να εξετασθεί, αφενός, αν ο παραβιαζόμενος κανόνας έχει θεσπιστεί για να εξυπηρετεί θεμελιώδη σκοπό ή αξία της έννομης τάξεως της Ένωσης και αν διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την επίτευξη του σκοπού αυτού ή της αξίας αυτής και, αφετέρου, αν ο κανόνας αυτός θεσπίστηκε προς το συμφέρον τρίτων ή προς το γενικό συμφέρον και όχι απλώς προς το συμφέρον των ατόμων που αφορούσε άμεσα³⁵.

69. Προφανώς πρέπει να θεωρηθεί ότι το πρώτο κριτήριο συντρέχει. Πράγματι, ο σεβασμός του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως σε κάθε διοικητική διαδικασία αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας που συνιστά γενική (και θεμελιώδη) αρχή του δικαίου της Ένωσης³⁶. Σύμφωνα με το άρθρο 2 ΣΕΕ, η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού του κράτους δικαίου καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο σεβασμός δε των δικαιωμάτων αυτών συνιστά, κατά το Δικαστήριο, προϋπόθεση νομιμότητας των πράξεων της Ένωσης³⁷ και «συνταγματική αρχή της Συνθήκης»³⁸. Επιπλέον, ενώ το άρθρο 6, παράγραφος 1, ΣΕΕ διαλαμβάνει ότι η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα και τις αρχές που περιέχονται στον Χάρτη, όπερ περιλαμβάνει και το δικαίωμα του άρθρου 41 του Χάρτη, η παράγραφος 3 του άρθρου 6 προσθέτει ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, και όπως προκύπτουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης.

70. Ο σεβασμός του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως εξυπηρετεί, επομένως, θεμελιώδη αξία της έννομης τάξεως της Ένωσης, δηλαδή την, συνταγματικής φύσεως, αξία της προσηλώσεως της Ένωσης στον σεβασμό των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που αναγνωρίζονται υπέρ των προσώπων και κατοχυρώνονται ιδίως στον Χάρτη.

71. Αντιθέτως, είναι πιο περίπλοκο το ζήτημα αν ο σεβασμός του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως πληροί το δεύτερο κριτήριο, δηλαδή αν θεσπίστηκε προς το γενικό συμφέρον μάλλον και όχι απλώς προς το συμφέρον των ατόμων που αφορά άμεσα.

72. Λαμβανομένης υπόψη της διακρίσεως που καθιερώνει η νομολογία που Δικαστηρίου μεταξύ λόγων σχετικών με την εξωτερική νομιμότητα, δυναμένων να εξετασθούν αυτεπαγγέλτως, και λόγων αναγομένων στην εσωτερική νομιμότητα, των οποίων η αυτεπάγγελτη εξέταση φαίνεται να αποκλείεται, πρέπει να εξετασθεί αν η προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως μπορεί να εμπίπτει στην κατηγορία της παραβάσεως ουσιώδους τύπου, κατά την έννοια του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, δηλαδή, κατ' εμέ, στην παράβαση ουσιώδους διαδικαστικής προϋποθέσεως άρρηκτα συνδεδεμένης με τη διαμόρφωση ή την έκφραση της βουλήσεως της αρχής που εξέδωσε την επίμαχη πράξη, ικανής να αλλοιώσει *ipso jure* την ουσία αυτής³⁹.

34 — Βλ. προτάσεις μου στην υπόθεση *Common Mark και Fertilizers* κατά Επιτροπής (C-443/05 P, EU:C:2007:127, σημεία 102 και 103) και στην υπόθεση *Internationaler Hilfsfonds* κατά Επιτροπής (C-362/08 P, EU:C:2009:553, σημεία 78 και 79).

35 — Αντιθέτως, δεν πιστεύω ότι το κριτήριο του πρόδηλου χαρακτήρα της παραβιάσεως του δικαίου της Ένωσης, το οποίο περιγράφεται στο σημείο 143 των προαναφερθεισών προτάσεων του γενικού εισαγγελέα F. G. Jacobs, αφορά, κατά κυριολεξία, τον χαρακτηρισμό λόγου ως δημοσίας τάξεως. Πρόκειται, μάλλον, για προκαταρκτική προϋπόθεση της υποχρεώσεως του δικαστή να εξετάσει αυτεπαγγέλτως λόγο δημοσίας τάξεως. Βλ., υπό την έννοια αυτή, *Vesterdorf, B.*, «Le relevé d'office par le juge communautaire», *Une Communauté de droit: Festschrift für G. C. Rodríguez Iglesias*, Nomos, 2003, σ. 551, ιδίως σ. 560-561.

36 — Βλ. αποφάσεις *Mukarubega* (C-166/13, EU:C:2014:2336, σκέψη 45) και *Boudjlida* (C-249/13, EU:C:2014:2431, σκέψη 34).

37 — Αποφάσεις *Kadi* και *Al Barakaat International Foundation* κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-402/05 P και C-415/05 P, EU:C:2008:461, σκέψη 284) και *Spector Photo Group* και *Van Raemdonck* (C-45/08, EU:C:2009:806, σκέψη 41).

38 — Απόφαση *Kadi* και *Al Barakaat International Foundation* κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (C-402/05 P και C-415/05 P, EU:C:2008:461, σκέψη 285).

39 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Fennelly στην υπόθεση *ICI* κατά ICI (C-286/95 P, EU:C:1999:578, σημείο 22).

73. Ο ως άνω χαρακτηρισμός της προσβολής του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως, που συνεπάγεται την αυτεπάγγελτη εξέταση της αιτιάσεως αυτής, προκρίθηκε κατά καιρούς από το Γενικό Δικαστήριο καθώς και από το Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης.

74. Έτσι, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε αυτεπαγγέλτως την παράλειψη της Επιτροπής να καλέσει τις ενώσεις επιχειρήσεων που είχαν μετάσχει σε σύμπραξη να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους κατά τη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας σε σχέση με την ενδεχόμενη άσκηση της εξουσίας να τους επιβάλει πρόστιμα⁴⁰ και την παράλειψή της να ακούσει τις επιχειρήσεις πριν από την έκδοση αποφάσεων σχετικά με τη διαγραφή ή τη μη είσπραξη εισαγωγικών δασμών⁴¹. Από την πλευρά του, το Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης δέχθηκε, μεταξύ άλλων, να εξετάσει αυτεπαγγέλτως την παράλειψη της διοικήσεως να καλέσει υπάλληλο να γνωστοποιήσει την άποψή του πριν από την έκδοση αποφάσεως περί ανακατατάξεώς του σε βαθμό⁴², την παράλειψη παροχής σε συμβασιούχο υπάλληλο της δυνατότητας να υποβάλει τις παρατηρήσεις του επί εγγράφου αξιολογήσεως στο οποίο η διοίκηση είχε την πρόθεση να στηριχθεί για να αρνηθεί τη σύναψη με τον υπάλληλο αυτόν συμβάσεως αόριστης διάρκειας⁴³ ή την παράλειψη προηγούμενης ακροάσεως του υπαλλήλου πριν από την άρνηση της διοικήσεως να ανανεώσει την ορισμένου χρόνου σύμβασή του⁴⁴.

75. Το ως άνω νομολογιακό ρεύμα ουδόλως διευκρινίζει τους λόγους για τους οποίους θα πρέπει να θεωρηθεί ότι ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως, εμπίπτει στην παράβαση ουσιωδών τύπων κατά την έννοια του άρθρου 263 ΣΛΕΕ.

76. Αντιθέτως, το εν λόγω νομολογιακό ρεύμα στηρίζεται σχεδόν συστηματικά σε δύο αποφάσεις του Δικαστηρίου, δηλαδή στις αποφάσεις *Interhotel* κατά Επιτροπής (C-291/89, EU:C:1991:189, σκέψη 14) και *Επιτροπή κατά Sytraval και Brink's France* (C-367/95 P, EU:C:1998:154, σκέψη 67).

77. Φρονώ όμως ότι οι δύο αυτές αποφάσεις δεν μπορούν να στηρίξουν την προσέγγιση που υιοθέτησαν το Γενικό Δικαστήριο και το Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης.

78. Αυτό είναι απολύτως σαφώς όσον αφορά την απόφαση *Επιτροπή κατά Sytraval και Brink's France* (C-367/95 P, EU:C:1998:154, σκέψη 67). Πράγματι, η απόφαση αυτή δεν αφορούσε τον σεβασμό του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως, αλλά την παράβαση της υποχρέωσεως αιτιολογήσεως η οποία, κατά πάγια νομολογία, εμπίπτει σαφώς στην παράβαση ουσιώδους τύπου υπό την έννοια του άρθρου 263 ΣΛΕΕ⁴⁵.

40 — Απόφαση *Cimenteries CBR* κ.λπ. κατά Επιτροπής (T-25/95, T-26/95, T-30/95 έως T-32/95, T-34/95 έως T-39/95, T-42/95 έως T-46/95, T-48/95, T-50/95 έως T-65/95, T-68/95 έως T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 και T-104/95, EU:T:2000:77, σκέψη 487).

41 — Αποφάσεις *Eysckeler & Malt* κατά Επιτροπής (T-42/96, EU:T:1998:40, σκέψη 88), *Primex Produkte Import-Export* κ.λπ. κατά Επιτροπής (T-50/96, EU:T:1998:223, σκέψη 71) και *Kaufring* κ.λπ. κατά Επιτροπής (T-186/97, T-187/97, T-190/97 έως T-192/97, T-210/97, T-211/97, T-216/97 έως T-218/97, T-279/97, T-280/97, T-293/97 και T-147/99, EU:T:2001:133, σκέψεις 134 και 135). Αναφερόμενος στην τελευταία αυτή απόφαση, ο γενικός εισαγγελέας F. G. Jacobs υποστήριξε επίσης ότι, «κατά πάγια νομολογία», η προσβολή των δικαιωμάτων άμυνας κατά τη διάρκεια της διοικητικής διαδικασίας συνιστά παράβαση ουσιώδους τύπου, την οποία το Γενικό Δικαστήριο μπορούσε –και μάλιστα όφειλε– να λάβει αυτεπαγγέλτως υπόψη του [βλ. προτάσεις του στην υπόθεση *Επιτροπή κατά Aktionsgemeinschaft Recht und Eigentum* (C-78/03 P, EU:C:2005:106, σημείο 89)].

42 — Απόφαση *Bui Van* κατά Επιτροπής (F-51/07, EU:F:2008:112, σκέψεις 77 και 78). Η εκτίμηση αυτή επιβεβαιώθηκε εμμέσως πλην σαφώς, κατόπιν αναιρέσεως, στις σκέψεις 77 έως 81 της αποφάσεως του Γενικού Δικαστηρίου *Bui Van* κατά Επιτροπής (T-491/08 P, EU:T:2010:191) με την οποία απορρίφθηκε, στις σκέψεις αυτές, η αντανάφηση της Επιτροπής, που στηρίχθηκε, μεταξύ άλλων, σε πλάνη περί το δίκαιο ως προς την υποχρέωση προηγούμενης ακροάσεως του ενδιαφερομένου πριν από την έκδοση της αποφάσεως περί ανακατατάξεως.

43 — Βλ., ιδίως, αποφάσεις *Hanschmann* κατά Ευρωπόλ (F-27/09, EU:F:2010:58, σκέψη 53) και *Knöll* κατά Ευρωπόλ (F-44/09, EU:F:2010:68, σκέψη 59).

44 — Βλ. απόφαση *EE* κατά Επιτροπής (F-55/14, EU:F:2015:66, σκέψεις 35 και 41).

45 — Βλ., ιδίως, απόφαση *Iratou* κατά Συμβουλίου (C-535/14 P, EU:C:2015:407, σκέψη 37 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

79. Η απόφαση Interhotel κατά Επιτροπής (C-291/89, EU:C:1991:189), αντιθέτως, αφορούσε προσφυγή ακυρώσεως κατά της αποφάσεως της Επιτροπής να περιορίσει χρηματοδοτική συνδρομή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου σε εκπαιδευτικά προγράμματα και προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού της Πορτογαλίας, συνδρομή την οποία είχε λάβει η εταιρία Interhotel. Η εφαρμοστέα κοινοτική νομοθεσία προέβλεπε ρητώς ότι, σε περίπτωση όπως αυτή της εν λόγω υποθέσεως, η Επιτροπή δεν μπορούσε, ειδικότερα, να μειώσει τη χρηματοδοτική συνδρομή χωρίς να παράσχει στο οικείο κράτος μέλος την ευκαιρία να υποβάλει τις παρατηρήσεις του. Αφού υπενθύμισε ότι είχε την εξουσία να εξετάσει αυτεπαγγέλτως την παράβαση ουσιωδών τύπων, το Δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής, καθόσον δεν έλαβε προηγουμένως υπόψη τις παρατηρήσεις της Πορτογαλικής Δημοκρατίας.

80. Το συμπέρασμα αυτό θα μπορούσε, εκ πρώτης όψεως, να δημιουργήσει την εντύπωση ότι επιρρωννύει το ρεύμα της νομολογίας του Γενικού Δικαστηρίου και του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης που εξετάσθηκε ανωτέρω.

81. Εντούτοις, οι σκέψεις 15 έως 17 της αποφάσεως Interhotel κατά Επιτροπής (C-291/89, EU:C:1991:189) όχι μόνον υπενθυμίζουν ότι η υποχρέωση προηγούμενης ακροάσεως του οικείου κράτους μέλους απορρέει σαφώς από τις διατάξεις του επίμαχου κοινοτικού κανονισμού, αλλά τονίζουν κυρίως την «αποφασιστική ανάμειξη» και «τη σημασία των ευθυνών που αναλαμβάνει [το κράτος μέλος] για την υποβολή και τον έλεγχο της χρηματοδοτήσεως των εκπαιδευτικών προγραμμάτων» που σημαίνουν ότι η δυνατότητά του να υποβάλει τις παρατηρήσεις του πριν από τη λήψη οριστικής αποφάσεως περί μειώσεως της συνδρομής αποτελεί «ουσιώδη τύπο», του οποίου η μη τήρηση συνεπάγεται την ακυρότητα της προσβαλλομένης αποφάσεως.

82. Φρονώ ότι η αποφασιστική ανάμειξη και η σημασία των ευθυνών του κράτους μέλους στον συγκεκριμένο τομέα οδήγησαν το Δικαστήριο να χαρακτηρίσει την παράβαση της υποχρέωσης διαβουλεύσεως με το οικείο κράτος μέλος, η οποία άλλωστε προβλέπεται ρητώς στην κοινοτική ρύθμιση, ως παράβαση ουσιώδους τύπου. Η διαβούλευση αυτή μπορεί, σε τελική ανάλυση, να θεωρηθεί ως ειδική έκφραση της κατανομής των αρμοδιοτήτων μεταξύ των θεσμικών οργάνων και των κρατών μελών ή, με άλλα λόγια, της θεσμικής ισορροπίας στο πλαίσιο της Ένωσης. Κατά συνέπεια, είναι απολύτως κατανοητό ότι η παράβαση της εν λόγω υποχρέωσης προηγούμενης διαβουλεύσεως μπορεί να θεωρηθεί ότι παραβιάζει κανόνα ο οποίος θεσπίστηκε για την εξυπηρέτηση θεμελιώδους σκοπού ή αξίας της Ένωσης και προς το γενικό συμφέρον και ότι, ως εκ τούτου, το Δικαστήριο οφείλει να την εξετάσει αυτεπαγγέλτως.

83. Για τον λόγο αυτόν, άλλωστε, το Δικαστήριο δέχεται ότι ένα νομικό πρόσωπο μπορεί να επικαλεστεί προσβολή των δικαιωμάτων του κράτους μέλους η οποία βαίνει πέραν της απλής προσβολής των δικών του δικαιωμάτων και συνεπάγεται την ακυρότητα *ipso jure* της αποφάσεως της Επιτροπής⁴⁶.

84. Υπό τις συνθήκες αυτές, φρονώ ότι θα ήταν παρακινδυνευμένο να αντληθεί από την απόφαση Interhotel κατά Επιτροπής (C-291/89, EU:C:1991:189) η γενική διαπίστωση ότι η έλλειψη σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας, και ειδικότερα του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως των νομικών και φυσικών προσώπων σε κάθε διοικητική διαδικασία, συνιστά παράβαση ουσιώδους τύπου εντός της έννομης τάξεως της Ένωσης, η οποία πρέπει να εξετάζεται αυτεπαγγέλτως από τον δικαστή της Ένωσης.

85. Εκτιμώ ότι η επιφυλακτικότητα αυτή ενισχύεται από τρεις αποφασιστικής σημασίας παράγοντες.

46 — Πράγμα που θα μπορούσε να εξηγήσει γιατί ο δικαστής της Ένωσης δέχεται και ότι ο δικαιούχος κρατικής ενισχύσεως μπορεί να επικαλεστεί την προσβολή των διαδικαστικών δικαιωμάτων του κράτους μέλους που χορήγησε την ενίσχυση και ότι η προσβολή αυτή μπορεί να ληφθεί υπόψη αυτεπαγγέλτως. Βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση Westdeutsche Landesbank Girozentrale και Land Nordrhein-Westfalen κατά Επιτροπής (T-228/99 και T-233/99, EU:T:2003:57, σκέψεις 143 και 147).

86. Κατ' αρχάς, το Δικαστήριο δεν έχει ποτέ μέχρι τώρα επεκτείνει την εφαρμογή της νομολογίας *Interhotel* κατά Επιτροπής (C-291/89, EU:C:1991:189) πέραν των περιπτώσεων που συνεπάγονται την τήρηση των δικονομικών εγγυήσεων τις οποίες αναγνωρίζει το δίκαιο της Ένωσης στα κράτη μέλη⁴⁷.

87. Στη συνέχεια, κρίνοντας στο πλαίσιο της κατ' αναίρεση διαδικασίας, το Δικαστήριο απέρριψε ως νέους και, επομένως, अपαράδεκτους τους λόγους που προβλήθηκαν στο στάδιο της απαντήσεως ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου ή για πρώτη φορά ενώπιόν του και αντλήθηκαν είτε από προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως νομικών προσώπων είτε από προσβολή του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη στο πλαίσιο της διοικητικής διαδικασίας που διεξήγαγε η Επιτροπή στον τομέα της εφαρμογής των κανόνων του ανταγωνισμού⁴⁸.

88. Τούτο σημαίνει, κατά λογική αναγκαιότητα, ότι το Δικαστήριο κρίνει ότι τέτοιοι λόγοι, μολονότι αντλούνται από την προσβολή θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύονται εντός της έννομης τάξεως της Ένωσης, δεν ανήκουν στην κατηγορία των λόγων δημοσίας τάξεως που πρέπει να εξετάζονται αυτεπαγγέλτως από τον δικαστή της Ένωσης.

89. Τέλος, η συνέπεια της παραβάσεως ουσιώδους τύπου, δηλαδή η *ipso jure* ακύρωση της οικείας πράξεως, δυσχερώς συμβιβάζεται με τη νομολογία του Δικαστηρίου κατά την οποία η προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως επισύρει την ακύρωση της αποφάσεως που εκδόθηκε κατά τη λήξη της επίμαχης διοικητικής διαδικασίας μόνον εάν, ελλείψει της παρατυπίας αυτής, η διαδικασία ενδέχεται να είχε καταλήξει σε διαφορετικό αποτέλεσμα⁴⁹.

90. Όπως προκύπτει από την απόφαση G. και R. (C-383/13 PPU, EU:C:2013:533, σκέψη 38), η νομολογία αυτή εφαρμόζεται πλήρως στο πλαίσιο της προσβολής του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως κατά τη διάρκεια διοικητικής διαδικασίας παρατάσεως της κρατήσεως υπηκόου τρίτης χώρας ενόψει της απελάσεώς του, δυνάμει της οδηγίας 2008/115/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών⁵⁰. Πράγματι, μολονότι η οδηγία αυτή ουδέν διαλαμβάνει ως προς τις συνέπειες που πρέπει να αντληθούν από την προσβολή του δικαιώματος αυτού και, κατά συνέπεια, εναπόκειται, κατ' αρχήν, στα κράτη μέλη να ρυθμίσουν τις συνέπειες αυτές στο πλαίσιο της δικονομικής αυτονομίας τους, τηρουμένων των αρχών της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, εντούτοις το Δικαστήριο εκτιμά, πιθανότατα υπό το πρίσμα της αρχής αυτής, ότι ο κολασμός της προσβολής του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως με την αυτόματη ακύρωση της αποφάσεως περί παρατάσεως της κρατήσεως ενέχει κίνδυνο υπονομεύσεως της αποτελεσματικότητας της οδηγίας αυτής⁵¹.

47 — Βλ. αποφάσεις *Infotec* κατά Επιτροπής (C-157/90, EU:C:1992:243, σκέψη 20), *Foyer culturel du Sart-Tilman* κατά Επιτροπής (C-199/91, EU:C:1993:205, σκέψη 34) και *IRI* κατά Επιτροπής (C-334/91, EU:C:1993:211, σκέψη 25). Ανήκει επίσης στο εν λόγω ρεύμα η νομολογία σχετικά με την «ουσιώδη εγγύηση που παρέχει η Συνθήκη» και έγκειται στο νομότυπο της προ της ασκήσεως της προσφυγής διαδικασίας στον τομέα της διαπιστώσεως παραβάσεως, η οποία είναι αναγκαία για να διασφαλιστεί η προστασία των δικαιωμάτων του οικείου κράτους μέλους, αλλά και για να εξασφαλιστεί ότι η διαδικασία που θα κινηθεί ενδεχομένως ενώπιον του Δικαστηρίου θα έχει ως αντικείμενο μια σαφώς καθορισμένη διαφορά, πράγμα που εξηγεί γιατί το Δικαστήριο μπορεί να εξετάσει αυτεπαγγέλτως την παράβαση της εγγυήσεως αυτής, έστω και αν το κράτος μέλος εκτίμησε ότι δεν όφειλε να υποβάλει τις παρατηρήσεις του κατά το στάδιο της προ της προσφυγής διαδικασίας. Βλ., υπό το πνεύμα αυτό, ιδίως, αποφάσεις Επιτροπή κατά Ιταλίας (C-365/97, EU:C:1999:544, σκέψεις 23 και 35) και Επιτροπή κατά Ρουμανίας (C-522/09, EU:C:2011:251, σκέψη 16). Η αναλογία μεταξύ αυτής της νομολογίας και της αποφάσεως *Interhotel* κατά Επιτροπής (C-291/89, EU:C:1991:189) καθώς και η δυνατότητα αυτεπάγγελτης εξετάσεως της παραβιάσεως των εγγυήσεων αυτών επιβεβαιώθηκαν ρητώς από το Δικαστήριο στην απόφαση Επιτροπή κατά Γερμανίας (C-160/08, EU:C:2010:230, σκέψεις 40 έως 42).

48 — Βλ., όσον αφορά τον σεβασμό του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως, αποφάσεις *Compagnie maritime belge transports* κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-395/96 P και C-396/96 P, EU:C:2000:132, σκέψεις 99, 103, 104, 107 και 108), *Dansk Rørindustri* κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P έως C-208/02 P και C-213/02 P, EU:C:2005:408, σκέψεις 421 και 422) καθώς και *Alcoa Trasformazioni* κατά Επιτροπής (C-194/09 P, EU:C:2011:497, σκέψεις 86 έως 91). Όσον αφορά την προσβολή του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, βλ., ιδίως, απόφαση *Ziegler* κατά Επιτροπής (C-439/11 P, EU:C:2013:513, σκέψη 128) και διατάξεις *Total* και *Elf Aquitaine* κατά Επιτροπής (C-421/11 P, EU:C:2012:60, σκέψη 35) και *Total* και *Elf Aquitaine* κατά Επιτροπής (C-495/11 P, EU:C:2012:571, σκέψη 33).

49 — Βλ., ιδίως, υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις Συμβούλιο και Επιτροπή κατά *Interpipe Niko Tube* και *Interpipe NTRP* (C-191/09 P και C-200/09 P, EU:C:2012:78, σκέψη 79) και G. και R. (C-383/13 PPU, EU:C:2013:533, σκέψη 38 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

50 — ΕΕ L 348, σ. 98.

51 — Απόφαση G. και R. (C-383/13 PPU, EU:C:2013:533, σκέψη 41).

91. Επομένως, το «δίκαιο της Ένωσης», στο οποίο στηρίχθηκε το Δικαστήριο στην ως άνω απόφαση, φαίνεται ότι αποκλείει το ενδεχόμενο να επισύρει η προσβολή του δικαιώματος ακροάσεως την αυτόματη ακύρωση της πράξεως που εκδόθηκε κατά τη λήξη της επίδικης διοικητικής διαδικασίας, πράγμα, ωστόσο, που θα ήταν η λογική συνέπεια εάν η προσβολή του δικαιώματος αυτού χαρακτηριζόταν ως παράβαση ουσιώδους τύπου.

92. Εξάλλου, η ίδια η τάση της νομολογίας του Γενικού Δικαστηρίου και του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης δεν είναι ομοιόμορφη ως προς το σημείο αυτό. Πράγματι, μολονότι στις αποφάσεις αυτές τα δύο ως άνω δικαστήρια προέκριναν τον χαρακτηρισμό του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως ως ουσιώδους τύπου, εξέτασαν εντούτοις σε ορισμένες από τις υποθέσεις αυτές, σε μια προσπάθεια να ακολουθήσουν την προπαρατεθείσα νομολογία του Δικαστηρίου, αν, ελλείψει της παραβάσεως αυτής, η διοικητική διαδικασία θα μπορούσε να καταλήξει σε διαφορετικό αποτέλεσμα⁵². Όπως όμως ήδη αναφέρθηκε, η διαπίστωση, από τον δικαστή της Ένωσης, της παραβάσεως (πραγματικού) ουσιώδους τύπου ουδόλως καθιστά αναγκαίο να πραγματοποιηθεί η εκτίμηση αυτή, τούτο δε διότι η επίμαχη διοικητική πράξη είναι αυτοδικαίως άκυρη.

93. Επομένως, στο παρόν στάδιο της νομολογίας του Δικαστηρίου φρονώ ότι η προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως κατά τη διάρκεια διοικητικής διαδικασίας δεν συνιστά παράβαση ουσιώδους τύπου, κατά την έννοια του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, την οποία ο δικαστής της Ένωσης έχει την εξουσία να ελέγξει αυτεπαγγέλτως⁵³.

94. Κατ' εμέ, η εκτίμηση αυτή θα μπορούσε να κλονιστεί μόνον εάν το Δικαστήριο επιθυμούσε να αναδείξει τη «διαπερατότητα» που φαίνεται να υπάρχει μεταξύ του σεβασμού του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως και της υποχρέωσης αιτιολογήσεως που υπέχει η Διοίκηση και, κατά συνέπεια, να συνδέσει το δικαίωμα αυτό, κατά τρόπο σαφέστερο και αποφασιστικό, με την εξυπηρετούσα το γενικό συμφέρον αρχή της χρηστής διοικήσεως⁵⁴.

95. Η προσέγγιση αυτή, την οποία, κατ' ουσίαν, υποστήριξε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, βρίσκει, ομολογουμένως, έρεισμα στη νομολογία του Δικαστηρίου.

96. Πράγματι, στις αποφάσεις *Mukarubega* (C-166/13, EU:C:2014:2336, σκέψεις 47 και 48) και *Boudjlida* (C-249/13, EU:C:2014:2431, σκέψεις 37 και 38), το Δικαστήριο συνέδεσε το δικαίωμα προηγούμενης ακροάσεως με τον σκοπό να διασφαλιστεί ότι η αρμόδια αρχή είναι σε θέση να λάβει λυσιτελώς υπόψη, με επιμέλεια και αμεροληψία, όλα τα στοιχεία της υπό κρίση υποθέσεως που ασκούν επιρροή, προκειμένου να παρασχεθεί στην αρχή αυτή η δυνατότητα να αιτιολογήσει εμπεριστατωμένως την απόφασή της. Τούτο πράττοντας, το Δικαστήριο εκτιμά ότι η αιτιολογία της διοικητικής πράξεως συνιστά το «αναγκαίο συμπλήρωμα της αρχής του σεβασμού των δικαιωμάτων άμυνας».

97. Επιπλέον, η επιχειρηματολογία που ανέπτυξε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση φαίνεται συνεπής και προς τη ρητή ένταξη του σεβασμού του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως, παράλληλα με την υποχρέωση της Διοικήσεως να αιτιολογεί τις αποφάσεις της, στον κατάλογο των δικαιωμάτων που εμπίπτουν στο «δικαίωμα χρηστής διοίκησης» που κατοχυρώνεται στο άρθρο 41 του Χάρτη.

52 — Βλ. στο πνεύμα αυτό, ιδίως, αποφάσεις *Bui Van* κατά Επιτροπής (F-51/07, EU:F:2008:112, σκέψη 81) και *Knöhl* κατά Ευρωπόλ (F-44/09, EU:F:2010:68, σκέψη 70).

53 — Το ίδιο ισχύει, κατά τη γνώμη μου, όσον αφορά την προσβολή του δικαιώματος προσβάσεως στον φάκελο, η οποία μπορεί να επισύρει ακύρωση της επίμαχης διοικητικής πράξεως οσάκις έχουν θιγεί τα δικαιώματα άμυνας του ενδιαφερομένου και μπορεί να διορθωθεί κατά τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας, οπότε το βάρος αποδείξεως έγκειται στην απόδειξη του ότι τα έγγραφα θα μπορούσαν να έχουν χρησιμοποιηθεί για την άμυνα του προσώπου αυτού: βλ. συναφώς, ιδίως, αποφάσεις *Solvay* κατά Επιτροπής (C-110/10 P, EU:C:2011:687, σκέψεις 50 έως 52 και 57 και 58) και *Siemens κ.λπ.* κατά Επιτροπής (C-239/11 P, C-489/11 P και C-498/11 P, EU:C:2013:866, σκέψεις 370 έως 371).

54 — Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι το δικαίωμα χρηστής διοικήσεως αποτυπώνει και γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης. Βλ., ιδίως, απόφαση *YS κ.λπ.* (C-141/12 και C-372/12, EU:C:2014:2081, σκέψη 68 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

98. Νομίζω, πάντως, ότι το Δικαστήριο πρέπει να αποφύγει κάθε συγκρητισμό, που θα συνέχεε τη φύση και το περιεχόμενο του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως των ιδιωτών προς τη φύση και το περιεχόμενο της υποχρέωσης αιτιολογήσεως των πράξεων που υπέχει η Διοίκηση.

99. Ακριβέστερα, η υποχρέωση της Διοικήσεως να αιτιολογεί τις πράξεις της δεν περιορίζεται βεβαίως στη λήψη υπόψη των παρατηρήσεων των ιδιωτών πριν από την έκδοση κάθε αποφάσεως εις βάρος τους. Όπως προκύπτει, κατ' ουσίαν, από τη νομολογία, η υποχρέωση αυτή εντάσσεται κυρίως στην υλοποίηση ενός γενικότερου σκοπού, δηλαδή του σκοπού να διασφαλιστεί ότι ο δικαστής της Ένωσης μπορεί να ασκήσει τον έλεγχο νομιμότητας της προσβαλλόμενης ενώπιόν του πράξεως⁵⁵. Όταν ο δικαστής της Ένωσης αδυνατεί να ασκήσει πλήρως τον έλεγχο αυτό, δικαιολογείται, κατά τη γνώμη μου, να εξετάσει αυτεπαγγέλτως την παράβαση της ως άνω υποχρέωσης. Το γεγονός ότι ο ιδιώτης δεν μπόρεσε να διατυπώσει λυσιτελώς τις παρατηρήσεις του στο πλαίσιο διοικητικής διαδικασίας που καταλήγει στην έκδοση αποφάσεως εις βάρος του μπορεί, βεβαίως, να επηρεάσει τον επαρκή και ειδικό χαρακτήρα της αιτιολογίας αυτής, ή και το βάσιμό της⁵⁶. Εντούτοις, δεν εμποδίζει κατ' αρχήν τον δικαστή της Ένωσης να ασκήσει τον έλεγχο νομιμότητας επ' αυτής⁵⁷.

100. Επομένως, εκτιμώ ότι τα επιχειρήματα της Επιτροπής δεν είναι αρκούντως πειστικά για να θέσουν εκποδών την παρούσα τάση της νομολογίας του Δικαστηρίου κατά την οποία λόγος που αντλείται από προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως κατά τη διάρκεια διοικητικής διαδικασίας δεν συνιστά παράβαση ουσιώδους τύπου, κατά την έννοια του άρθρου 263 ΣΛΕΕ, εμπίπτουσα στην κατηγορία των λόγων δημοσίας τάξεως τους οποίους ο δικαστής της Ένωσης έχει την εξουσία να εξετάζει αυτεπαγγέλτως. Κατά συνέπεια, εναπόκειται στον διάδικο που θεωρεί ότι έχει ζημιωθεί να προβάλει την προσβολή του δικαιώματος αυτού ενώπιον του δικαστή της Ένωσης, χωρίς ο δικαστής να είναι υποχρεωμένος να θεραπεύσει την παράλειψη ή την αμέλεια του διαδίκου αυτού.

III – Πρόταση

101. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, φρονώ ότι το Δικαστήριο πρέπει να απαντήσει στο υποβληθέν από το Conseil d'État του Βελγίου ερώτημα ως εξής:

Ο σεβασμός του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως προσώπου από εθνική αρχή, πριν η αρχή αυτή εκδώσει οποιαδήποτε απόφαση ικανή να του προκαλέσει βλάβη, δεν καταλαμβάνει, στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βαθμίδα ή θέση ισοδύναμη προς αυτή που έχουν στο εθνικό δίκαιο οι κανόνες δημοσίας τάξεως του βελγικού δικαίου, όπως οι κανόνες αυτοί περιγράφονται από το αιτούν δικαστήριο.

Η αρχή της ισοδυναμίας δεν απαιτεί να κρίνεται παραδεκτός και να εξετάζεται επί της ουσίας λόγος που αντλείται από προσβολή του δικαιώματος προηγούμενης ακροάσεως που κατοχυρώνεται στο άρθρο 41, παράγραφος 2, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προβάλλεται για πρώτη φορά ενώπιον διοικητικού δικαστηρίου τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας που αποφαινεται στο πλαίσιο κατ' αναίρεση διαδικασίας.

55 — Βλ. μεταξύ άλλων, υπό την έννοια αυτή, απόφαση FLS Plast κατά Επιτροπής (C-243/12 P, EU:C:2014:2006, σκέψη 49 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

56 — Βλ. μεταξύ άλλων, υπό την έννοια αυτή, απόφαση Επιτροπή κατά Edison (C-446/11 P, EU:C:2013:798, σκέψη 54).

57 — Για κάθε περίπτωση, επιβάλλεται να διευκρινισθεί ότι ο δικαστής της Ένωσης έκρινε απαράδεκτο λόγο αντλούμενο από παραβίαση της αρχής της χρηστής διοικήσεως που προβλήθηκε είτε οψίμως ενώπιον του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου είτε για πρώτη φορά στο στάδιο της ανααιρετικής δίκης ενώπιον του Δικαστηρίου. Βλ., αντιστοίχως, απόφαση Stadtspportverband Neuss κατά Επιτροπής (T-137/01, EU:T:2003:232, σκέψεις 135 και 137) και απόφαση Alcoa Trasformazioni κατά Επιτροπής (C-194/09 P, EU:C:2011:497, σκέψεις 86 έως 91).